

A FORDÍTÁSTUDOMÁNY MŰHELYÉBŐL

KLAUDY KINGA

Médiafordítás és interkulturális kommunikáció

Sorozatunk harmadik részében a „Transfere necesse est” konferencia anyagából Zuzana Jettmarovának a reklámfordításról szóló előadását adjuk közre magyar fordításban – Salánki Ágnes hasonló témájú tanulmánya kíséretében.

Zuzana Jettmarovának a hirdetések fordításáról szóló előadása a konferencia egyik legnépszerűbb szekciójában hangzott el, amely a médiafordítás és a médiatolmácsolás kérdéseivel foglalkozott. Az általános témájú, valamely tudomány fejlődésének különböző irányzatait bemutató konferenciák esetében mindig érdekes megfigyelni, melyik témakörből mennyien jelentkeznek előadásra, mely témák válnak „divatossá”, mely témák „mennek ki a divatból”. (Legutóbb a VII. Országos Alkalmazott Nyelvészeti Konferencián – Budapest, 1997. április 3–5, Külkereskedelmi Főiskola – Hidasi Judit konferenciázáró plenáris előadásában ilyen szempontból tekintette át a magyar alkalmazott nyelvészeti konferenciák hétéves történetét.) Nos, ezen az 1996-os nemzetközi fordítástudományi konferencián a médiafordítás témakörbe beküldött előadások száma és a szekció látogatottsága egyértelműen arról tanúskodott, hogy ez a téma „feljövőben van”.

A hirdetések, reklámok, filmek, TV- és rádióműsorok fordítása régen témája a fordítástudománynak: a diszciplina klasszikusai közül többen is foglalkoztak ezzel a témával: Neubert a fordítás *pragmatikai aspektusa*, Svejcer a fordítás *szociolingvisztikai aspektusa*, Reiss pedig a *felhívásközpontú és audiomediális szövegek fordítása* címen (Neubert 1968, Svejcer 1973, Reiss 1970). Míg azonban mostanáig ez a témakör inkább csak kuriózumként szerepelt a „komolyabb témák” – K. Reissnél például a *tartalomközpontú és a formaközpontú szövegek fordítási problémáinak* – tárgyalása után, korunk tömegkommunikációs forradalma most előtérbe helyezte a médiafordítást mint kutatási témát.

A kommunikáció tömegessé és nemzetközivé válásának egyik következménye, hogy a befogadókhöz egyre kevesebb eredeti szöveg és egyre több fordított szöveg jut el. Még hozzá olyan fordított szöveg, amelynek eredete homályba vész, de nem is jellemző, hiszen nemzetközi nagyvállalatok, multinacionális cégek kimondottan nemzetközi használatra hozták őket létre azért, hogy fordítások révén az egész világon elterjedjenek. Ezek a kialakuló új nemzetközi standardok óhatatlanul összeütközésbe kerülnek a helyi hagyományokkal (Lambert 1993, Goris 1993).

Ezért válik fokozatosan a fordítástudomány új segédtudományává az *interkulturális kommunikáció* törvényszerűségeinek tanulmányozása. A fordító ebből a szempontból interkulturális szakértő, aki nemcsak nyelvek hanem kultúrák között is közvetít. A fordító és a fordítás kultúráközvetítő jellege eddig is nyilvánvaló volt, de most azzal, hogy az interkulturális kommunikáció kutatása kezd önálló tudománnyá válni, rendszeresebbé válhat és új szempontokat kaphat a kulturális különbségek kutatása a fordítástudományon belül is.

A fordítástudomány például mindig feltételezte, hogy a fordító ösztönösen tudatában van saját kultúrája és a másik kultúra jellegzetességeinek, legfeljebb nem mindig gondol arra, hogy ezt a tudását a fordításban alkalmazza. Az interkulturális kommunikáció kutatói viszont nem tekintik adottnak az interkulturális kompetenciát, hanem olyasminek tartják, amit tudatosan ki lehet és ki kell fejlesztenie magában a két- vagy többnyelvű nyelvhasználónak akkor is, ha csak az EU polgára akar lenni, de ha fordító és tolmács akar lenni, akkor még különösen.

Ugyancsak szemléletbeli különbség, hogy míg a fordítástudomány a kulturális különbségeket mindig *statikusan* kezelte, valamiféle megtanulandó ismerethalmazként, az interkulturális kommunikáció kutatói *dinamikusan* közelítik meg az interkulturális kompetenciát és inkább bizonyos szituációktól függő viselkedésminták alkalmazásának képességét értik rajta.

Ugyanakkor az interkulturális kommunikáció kutatói is sokat meríthetnek a fordítástudományból – és itt érkeztünk vissza a médiafordításhoz, – hiszen a TV-reklámok, újsághirdetések, médiaesemények fordítása sűrítetten tartalmazza a kulturális különbségekből fakadó problémákat. A valamely kultúrára jellemző jegyek ugyanis nem önmagukban léteznek, hanem csak bizonyos perspektívából – a másik kultúra perspektívájából – lehet őket észrevenni. Az új jelenséget csak akkor vesszük észre, ha valami olyasmire viszonyítjuk, amit már ismerünk. Ha idegen kultúrával kerülünk kapcsolatba, akkor is olyasmire kell viszonyítanunk, amit már ismerünk. Ilyenkor az orientációs eszközünk rendszerint a saját kultúránk.

Sok magyar televíziónézőt, rádióhallgatót és újságotolvasót a nemzetközi reklámok hamissága, inadekvátsága ébreszt rá arra, hogy saját mindennapi kultúrájának bizonyos jellegzetességeit tudatosítsa. A reklámok fordítóinak vagy inkább adaptálóinak tehát rendkívül nagy a felelőssége. Először saját maguk számára kell tudatosítani a kulturális különbségeket, majd meg kell győzniük a megrendelőket, akikkel szemben, mint ahogy ez Jettmarová cikkéből kiderül, meglehetősen alárendelt helyzetben vannak. Ahhoz, hogy a fordítók véleményét a megrendelők figyelembe vegyék, bizonyítaniuk kell, hogy ők nemcsak nyelvi, hanem kulturális közvetítők is, és az interkulturális kompetencia éppúgy szakértésük része, mint a két nyelv tudása. Ehhez természetesen arra van szükség, hogy a fordítók és tolmácsok képzésében ne csak alkalmilag és véletlenszerűen szerepeljen az interkulturális kommunikáció mint tantárgy, hanem minden fordítói tantárgyi program szerves részévé váljon (Witte 1995).

Az ehhez szükséges kutatási háttér megteremtésében nagy szerepet játszik az a kezdetben inkább irodalmi, később egyre interdiszciplinárisabbá váló fordításkutatási műhely, a *Leuven Research Center for Translation, Communica-*

tion and Cultures, amely a *Katholike Universiteit Leuven* keretei között alakult ki José Lambert professzor vezetésével. Itt 1989 óta folyik egy speciális fordításkutatási program, elsősorban a fordítás interkulturális funkciójának tanulmányozására. A program legfontosabb része a nyári egyetem, mely minden nyáron egy hónapra vendégül lát fiatal kutatókat a világ minden tájáról. A résztvevők között több magyar is volt, köztük Sohár Anikó (1992), Valló Zsuzsa (1993) és Szabari Krisztina (1993). Minden évben más professzor tudományos irányítása alatt (Gideon Toury 1989, Hans Vermeer 1990, Susan Bassnett 1991, Albrecht Neubert 1992, Daniel Gile 1993, Mary Snell-Hornby 1994, André Lefevere 1995) folyik a munka, amely fordításelméleti előadásokból, szemináriumi és tutoriális egyéni foglalkozásokból valamint a hallgatók által készített záródolgozatok kötet formájában való megjelentetéséből áll. A leuveni kutatói szemináriumok megjelentetett anyaga (*Translation and the Manipulation of Discourse. Selected Papers of the CERA Research Seminars in Translation Studies 1989–1991, 1992–1993*) arról tanúskodik, hogy a médiafordítás kedvelt téma a fiatal kutatók körében (Remael 1992, Ballester 1993, Canos 1993). A minden évben megrendezett nemzetközi kutatói szemináriumról az alábbi címen lehet felvilágosítást kapni: *Prof. José Lambert, Research Center for Translation, Communication and Cultures, Katholike Universiteit Leuven, Blijde Inkomstraat 21, B-3000 Leuven, Belgium fax: 32 16 325068, e-mail: jose.lambert@arts.kuleuven.ac.be.*

És most következzen a két szerző rövid bemutatása. Az első szerző, Zuzana Jettmarová a prágai Károly Egyetem Fordítástudományi Intézetének igazgatója. Tanulmányait a Károly Egyetem angol szakán és a University of Edinburgh-ön végezte. Milan Hrala professzor után, 1993-ban vette át az intézet vezetését, és nagy energiával látott hozzá részben a hazai hagyományok feldolgozásához, azaz egy nemzeti fordítástudományi bibliográfia készítéséhez és gépre viteléhez (*Hrdlicka, M. Cenkova, I. (szerk.) 1995. Czech and Slovak Bibliography on Translation Studies. Prague: JTP*), részben pedig a nemzetközi kapcsolatok kiépítéséhez. Tanszékét bekapcsolta a fordítók és tolmácsok nemzetközi szervezeteibe (*FIT – Fédération Internationale des Traducteurs, AIIC – Association Internationale des Interprètes de Conférence*), modernizálta az intézet infrastrukturáját (számítógépes-lexikográfiai laboratórium, tolmács-laboratórium) és a brüsszeli SCIC-kel (*Service Commun Interprétation et Conférence*) közösen bevezette a végzős tolmácsshallgatók nemzetközi standardok szerinti vizsgáztatását. Kutatói érdeklődése korán a fordítás interkulturális aspektusa felé fordult, elsősorban empirikus kutatásokat végez a célnyelvi rendszerben hiányzó műfajokban uralkodó fordítási norma feltárása érdekében, és ma a médiafordítás egyik legismertebb kutatója.

Jettmarová tevékenységének ismertetése alkalmat kínál arra, hogy bemutassuk a fordítástudomány egy újabb műhelyét: a prágai Károly Egyetem Fordítástudományi Intézetét, Közép-Európa legnagyobb múltú fordító- és tolmácsképző intézményét. Változó elnevezésekkel 1963 óta működik, mint az ország egyetlen egyetemi szintű fordító- és tolmácsképző intézete. Ötéves (magiszter szintű) képzést nyújt angol, francia, német, orosz és spanyol nyelvből. Szervezeti felépítését tekintve négy önálló tanszékből áll: Fordítás Elmélete és Didak-

tikája Tanszék, Tolmácsolás Elmélete és Didaktikája Tanszék, Fordítástörténeti Tanszék, Kontrasztív Fordítástudományi Tanszék. A Károly Egyetem Bölcsészkarának egyik legnagyobb egysége: évente 350 hallgatója, 30 főállású oktatója van, és fennállásának 33 éve alatt 2500 diplomát adott ki. Nemcsak oktató-, hanem kutatóközpont is, rendszeresen tartanak itt nemzetközi fordítástudományi konferenciákat. A legutóbbi, 9. nemzetközi konferenciát (Prága, 1995 szeptember 25–27) a cseh és a szlovák fordítástudomány két klasszikusa, Jiří Levy és Anton Popovič emlékének szentelték *Fordítói stratégiák és kreativitás* címmel, s anyaga hamarosan megjelenik a Benjamins kiadónál (Moser-Mercer, B., szerk., 1997. *Proceedings of the 9th International Conference on Translation and Interpreting, Translators' Strategies and Creativity*. Amsterdam: J. Benjamins).

A második szerző, Salánki Ágnes a Miskolci Egyetem Alkalmazott Nyelvészeti Tanszékének adjunktusa. Fő kutatási területe az alkalmazott nyelvészet, azon belül a szociolingvisztika és a fordítástudomány. Tevékenyen részt vett a Miskolci Egyetem Alkalmazott Nyelvészeti Tanszéke által indított Fordítói Program megszervezésében, *Német–magyar fordítástechnika* című könyve 1995-ben jelent meg a Nemzeti Tankönyvkiadónál (Klaudy – Salánki 1995, recenzió: *Modern Nyelvoktatás*, 1995. I. évf. 1. szám), 1997-ben pedig német nyelvű alkalmazott nyelvészeti szöveggyűteményt jelentetett meg az Eötvös Kiadónál.

IRODALOM

- Ballester, A. (1993). The Politics of Dubbing. Spain. A Case Study. In: Jansen, P. (szerk.) pp. 159–183.
- Canos, R. A. (1993). The Colloquial Register and Dubbing. In: Jansen, P. (szerk.) pp. 183–201.
- Dollerup, C. – Appel, V. (szerk.) (1996). *Teaching Translation and Interpreting*. 3. Amsterdam: Benjamins.
- Goris, O. (1993). The Question of French Dubbing: Towards a Frame for Systematic Investigation. *Target*. 5. 2. pp. 169–191.
- Jansen, P. (szerk.) (1992–1993). *Translation and the Manipulation of Discourse. Selected Papers of the CERA Research Seminars in Translation Studies 1992–1993*. Leuven: CETRA.
- Klaudy K. – Salánki Á. (1995). *A fordítás lexikája és grammatikája I. Német–magyar fordítástechnika*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Lambert, J. (1993). The cultural component reconsidered. In: Mary Snell-Hornby és társai (szerk.) pp. 17–26.
- Neubert, A. (1968). Pragmatische Aspekte der Übersetzung. *Beiheft II. zur Zeitschrift „Fremdsprachen“*. Leipzig: Verlag Enzyklopädie.
- Reiss, K. (1971). *Möglichkeiten und Grenzen der Übersetzungskritik*. München: Max Hueber Verlag.
- Remael, A. (1992). Film Adaptation as Translation and the Case of the Screenplay. In: Jansen, P. (szerk.) pp. 125–133.
- Salánki Á. (szerk.) (1997). *Angewandte Sprachwissenschaft – Eine Textsammlung*. Budapest: Eötvös József Kiadó.
- Snell-Hornby, M. és társai (szerk.) (1993). *Translation Studies: An Interdiscipline. Papers from the Vienna Congress, Sept. 1992*. Amsterdam: Benjamins.
- Svejcer, A. D. (1973). *Perevod i lingvisztyika*. Moszkva: Vojennoje Izdatyelsztvo.
- Witte, H. (1996). Contrastive Culture Learning in Translator Training. In: Dollerup, C. – Appel, V. (szerk.) pp. 73–81.